

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Τμήμα Φιλολογίας

ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ

1^η ΔΙΑΛΕΞΗ

Π. ΓΑΚΗΣ

gakis@sch.gr

Στόχος

- Στόχος του μαθήματος είναι η παρουσίαση βασικών γλωσσολογικών θεωριών που έχουν αναπτυχθεί στη σύγχρονη γλωσσολογία.
- Πιο συγκεκριμένα, θα γίνει λόγος για τις απαρχές της σύγχρονης γλωσσολογίας, τον δομισμό και τις διαφορετικές σχολές του (αμερικάνικος και ευρωπαϊκός δομισμός), τη γενετική θεωρία, τη λειτουργική θεωρία, τη συστημική λειτουργική γραμματική, τη γνωσιακή γλωσσολογία, την αναδυόμενη γραμματική, εμπειρικές προσεγγίσεις στη γλώσσα κ.ά.
- Θα δοθεί μια **γενική εικόνα της ανάπτυξης των θεωριών αυτών** ιστορικά, αλλά και της σύνδεσης μεταξύ τους, καθώς και με ευρύτερες θεωρίες.
- Με αυτόν τον τρόπο θα αναδειχθεί η **διεπιστημονικότητα** που χαρακτηρίζει κατεξοχήν τη γλωσσολογία ως επιστήμη

Σκοποί

- γνώσεις για **διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις** στην ανάλυση της γλώσσας
- αντίληψη για την **εξέλιξη της θεωρητικής σκέψης στη γλωσσολογία** και την ανάπτυξή της σε διαφορετικές περιοχές
- τη **δυνατότητα σύνδεσης των γλωσσολογικών θεωριών** με ευρύτερες θεωρητικές τοποθετήσεις
- **εξοικείωση** με διαφορετικές **μεθοδολογίες ανάλυσης** της **γλώσσας** και σύνδεση της μεθοδολογίας με τη θεωρία

Τίτλος ενότητας

1. Εισαγωγή στις γλωσσολογικές θεωρίες
2. Ιστορικό πλαίσιο
3. Δομισμός 1
4. Δομισμός 2
5. Γενετική θεωρία 1
6. Γενετική θεωρία 2
7. Γνωσιακή γλωσσολογία 1
8. Γνωσιακή γλωσσολογία 2
9. Λειτουργική θεωρία
10. Συστημική λειτουργική γραμματική
11. Εμπειρικές προσεγγίσεις
12. Σύγχρονες τάσεις, θεωρητικά παραδείγματα και σχολές
13. Επανάληψη βασικών εννοιών μαθήματος

Επιστημονικότητα στη μελέτη της γλώσσας

- Η Αγγλική γλώσσα έχει **490.000** λέξεις από τις οποίες **41.615** λέξεις είναι από την Ελληνική γλώσσα.
- Η Ελληνική γλώσσα με τη μαθηματική δομή της είναι η γλώσσα της πληροφορικής και της νέας γενιάς των εξελιγμένων υπολογιστών, διότι μόνο σ' αυτήν δεν υπάρχουν όρια (Μπιλ Γκέιτς). (...)
- Όλες οι γλώσσες θεωρούνται **κρυφοελληνικές**, με πλούσια δάνεια από τη μητέρα των γλωσσών, την Ελληνική (...)
- Η Ελληνική γλώσσα έχει λέξεις για **έννοιες** οι οποίες παραμένουν **χωρίς απόδοση** στις υπόλοιπες γλώσσες, όπως "άμιλλα", "θαλπωρή" και "φιλότιμο" (...)
- Πηγή:
http://www.kouinet.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=259:article&catid=37:history&Itemid=43

Τι είναι γλώσσα;

- Είναι η φυσική γλώσσα των ανθρώπων.

Και η γλώσσα των μελισσών; η γλώσσα του σώματος;

- Είναι όμως και διάφορα τεχνητά και/ή μη ανθρώπινα συστήματα, π.χ. παντομίμα, γλώσσες προγραμματισμού, συστήματα επικοινωνίας των ζώων...
- Ποιο είναι το κοινό σημείο ανάμεσα στα παραπάνω;

Ορισμοί: γλώσσα είναι...

- ... αποκλειστικά ανθρώπινη και μη ενστικτώδης μέθοδος μετάδοσης ιδεών, συγκινήσεων και επιθυμιών με τη βοήθεια συμβόλων που παράγουμε εκούσια (Sapir, 1921)
- ... ένα σύστημα αυθαίρετων φωνητικών συμβόλων μέσω των οποίων συνεργάζονται τα μέλη μίας κοινωνικής ομάδας (Bloch & Trager, 1942)
- ... σύνολο προτάσεων, καθεμία από τις οποίες είναι πεπερασμένη σε έκταση και κατασκευασμένη από πεπερασμένο σύνολο στοιχείων (Chomsky, 1957)
- ... όργανο προφορικής επικοινωνίας (Martinet, 1960)
- ... θεσμός χάρη στον οποίο οι άνθρωποι επικοινωνούν και επιδρούν ο ένας στον άλλο μέσω προφορικών-ακουστικών αυθαίρετων συμβόλων που χρησιμοποιούνται καθ' έξι (Hall, 1968).
- ... σύστημα συμβόλων (...) που προκύπτουν από καθαρές ή αυθαίρετες συμβάσεις (Robins, 1979)
- ... κώδικας σημείων ορισμένης μορφής, με τα οποία επιτυγχάνεται η επικοινωνία μεταξύ των μελών μίας γλωσσικής κοινότητας (Μπαμπινιώτης, 1980)

Το αντικείμενο της γλωσσολογίας...

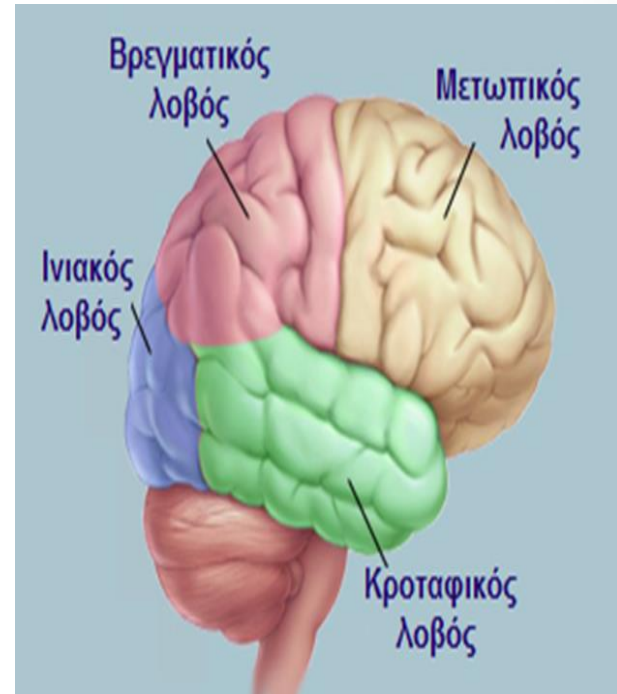
- ...είναι η γλώσσα ως σύστημα που λειτουργεί βάσει εσωτερικών κανόνων;
- ...ή είναι η γλώσσα ως κοινωνικός θεσμός, ως μέσο επικοινωνίας των ανθρώπων;
- Παράδειγμα: η γνώση του σχηματισμού του πληθυντικού (έλα / ελάτε) εξαρτάται από τη γνώση του γραμματικού συστήματος, η γνώση όμως ότι πρέπει να μιλάμε στον πληθυντικό σε ορισμένες κατηγορίες ανθρώπων είναι κοινωνική επιλογή.
- Τι από τα δύο (πρέπει να) ενδιαφέρει το γλωσσολόγο;

Πολλά όργανα του σώματος σχετίζονται με τη γλώσσα

- **Παραγωγή της ομιλίας:** βασίζεται σε όργανα που είναι φτιαγμένα για άλλους σκοπούς. Περισσότερα γι' αυτό στη φωνολογία.
- **Εγκέφαλος:** Ποια είναι η σχέση μεταξύ εγκεφάλου και γλώσσας; Με το θέμα αυτό, που απασχολεί την ανθρωπότητα εδώ και 2000 χρόνια, ασχολείται ο κλάδος της νευρογλωσσολογίας.

Ο εγκέφαλος...

- ...είναι το σπουδαιότερο και μεγαλύτερο όργανο του κεντρικού νευρικού συστήματος. Αποτελείται από δύο τμήματα, τα ημισφαίρια. Κάθε ημισφαίριο χωρίζεται σε περιοχές που ονομάζονται λοβοί.
- Τα ημισφαίρια του εγκεφάλου συνδέονται μεταξύ τους με το μεσολόβιο, ένα δίκτυο πολλών εκατομμυρίων νευρώνων.

Η εξειδίκευση των ημισφαιρίων

- Κάθε ημισφαίριο ελέγχει διαφορετικές γνωστικές λειτουργίες (αντίληψη, γλώσσα, μνήμη, προσοχή...), αλλά και διαφορετικές πλευρές του σώματος: το αριστερό ημισφαίριο ελέγχει τη δεξιά πλευρά και το δεξί την αριστερή. Αυτό ονομάζεται πλευρική εξειδίκευση των ημισφαιρίων.
- Τα στοιχεία στα οποία βασίζεται η γραμματική λειτουργία της γλώσσας (λεξιλόγιο και σύνταξη) καθορίζονται από το αριστερό ημισφαίριο, ενώ οι μη λεκτικές πλευρές του γλωσσικού φαινομένου (π.χ. ο τόνος της φωνής, το χιούμορ, τα υπονοούμενα..) φαίνεται ότι εδράζονται στο δεξιό ημισφαίριο.

Γλώσσα και εγκέφαλος

- Το **αριστερό ημισφαίριο** του εγκεφάλου είναι υπεύθυνο για τη **γλωσσική** λειτουργία του.
- Από παλιά έχουν εντοπιστεί δύο περιοχές στο αριστερό ημισφαίριο, η περιοχή **Broca** (μπροστά) και η περιοχή **Wernicke** (πίσω) οι οποίες συνδέονται με τη γλωσσική λειτουργία.
- Τα περισσότερα στοιχεία για τη σχέση γλώσσας και εγκεφάλου έχουν γίνει γνωστά χάρη στη μελέτη της αφασίας.

Τι είναι η αφασία;

- Η αφασία είναι μία επίκτητη διαταραχή του λόγου που χαρακτηρίζεται από απώλεια ορισμένων λειτουργιών με αποτέλεσμα να επηρεάζεται αρνητικά η ικανότητα:
 1. για ομιλία,
 2. για κατανόηση του λόγου των άλλων,
 3. για ανάγνωση και γραφή.
- Η αφασία μπορεί να οφείλεται σε διάφορα αίτια, διαταραχές των εγκεφαλικών αγγείων ή κακώσεις σε διάφορα σημεία του εγκεφάλου.

Αφασία τύπου Broca

- Η αφασία τύπου Broca χαρακτηρίζεται από **προβλήματα στο λεξιλόγιο**: ο ασθενής παράγει μόνο λέξεις ή φράσεις από τις οποίες λείπουν λέξεις και μέρη λέξεων. Συχνά μπορεί να διαβάζει και να καταλαβαίνει σχετικά καλά το λόγο των άλλων, αλλά ο ίδιος δυσκολεύεται στην άρθρωση. Μπορεί να διαβάσει, αλλά έχει δυσκολίες στη γραφή. Γενικά καταφέρνει να επικοινωνεί και έχει επίγνωση του προβλήματος.

Παράδειγμα λόγου ατόμου με αφασία τύπου Broca:

- Τι θέλεις να φας για βραδινό;
- Ω! εε, εε, εντάξει, Μμ, μμ, μμ. Μ-μ-μακα.... Λίγα μακα... Όχι, όχι πολλά τέτοια μ, μ, μ. εντάξει, ναι. Ααα! Και λίγο... λίγο πάνω.. πάνω.. τυ- τυ-τυ τυρί, κίτρινο θέλω. Ναι.

Πηγή: <http://www.aphasia-group.gr/>

Αφασία τύπου Wernicke

- Η αφασία τύπου Wernicke χαρακτηρίζεται από ελλιπή ικανότητα του ασθενούς να καταλαβαίνει τη σημασία των λέξεων, ακόμα και αυτών που παράγει ο ίδιος. Μπορεί να παράγει καλοσχηματισμένες προτάσεις, αλλά οι **οποίες δεν έχουν νόημα** π.χ. επειδή περιέχουν λέξεις που δεν υπάρχουν.

Παράδειγμα λόγου ατόμου με αφασία τύπου Wernicke:

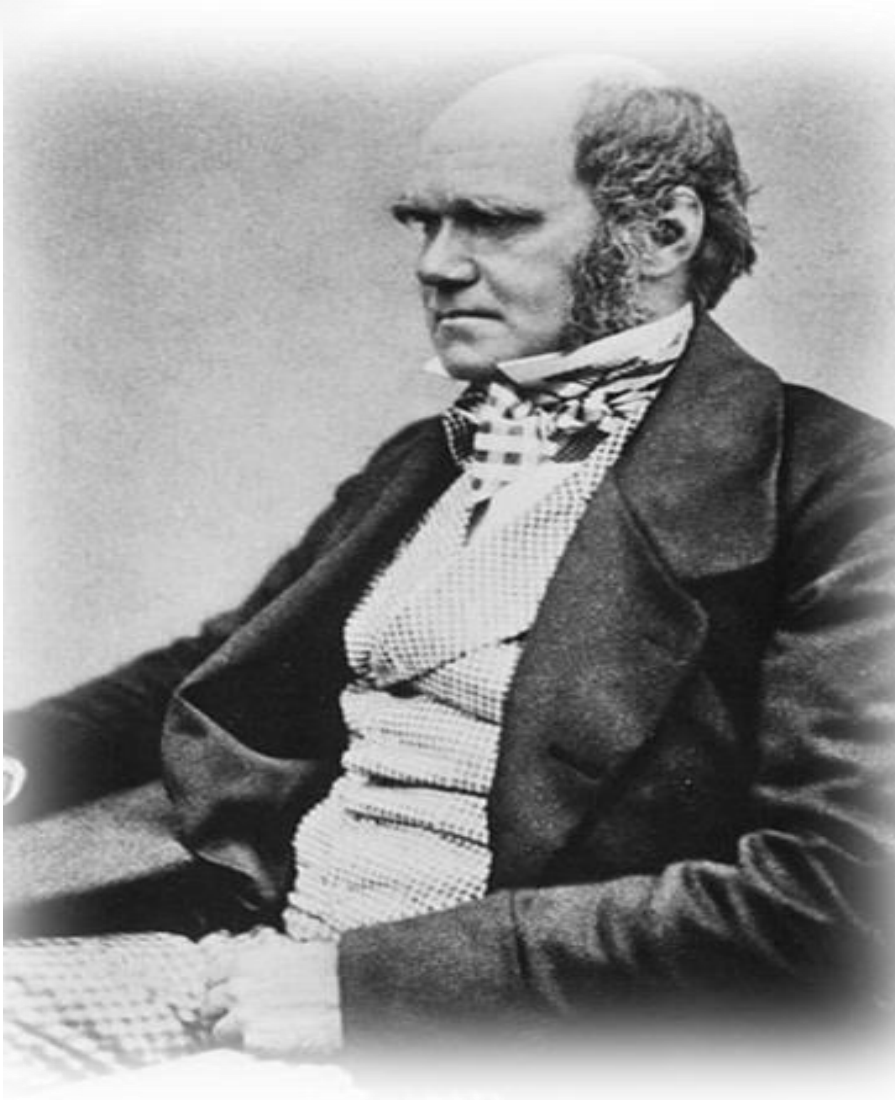
- Τι θέλεις να φας για βραδινό;
- Α, ωραία να φάμε, να φούμε όλοι! Το Πάσχα θα πάμε στο μεγάλο τραπέζι, και θα έρθει και η νουνά, νουμά μας. Τι καλή, ω! το φαΐ να είναι ζεστό μαζί σου. Πολύ, πολύ φαΐ όταν σκουπίζω και πάλη...

Πηγή: <http://www.aphasia-group.gr>

Προέλευση της γλώσσας

Φυλογένεση: πότε και πώς γεννήθηκε η ανθρώπινη γλώσσα;

- Για πολλά χρόνια, οι επιστήμες δεν είχαν τη δυνατότητα να απαντήσουν σε ένα τέτοιο ερώτημα.
- Μία σημαντική ώθηση στον σχετικό προβληματισμό δόθηκε από τον Κάρολο Δαρβίνο που, ήδη από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα ενδιαφέρθηκε για το φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής, στο πλαίσιο της **θεωρίας της βιολογικής εξέλιξης του ανθρώπινου είδους**.

Ο Δαρβίνος πιστεύει ότι η ποικιλομορφία στη φύση (πανίδα & χλωρίδα) είναι αποτέλεσμα μιας διαδικασίας διαφοροποίησης από κοινή καταγωγή. Σε αυτήν, η φυσική επιλογή διαδραματίζει ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο για τη διαιώνιση των ειδών.

Είναι ο πρώτος που θα χρησιμοποιήσει συστηματικά τον όρο εξέλιξη.

Έρευνες για την προέλευση της ομιλίας

Στις μέρες μας πολλοί επιστημονικοί κλάδοι συνεργάζονται στην ερευνητική προσπάθεια που γίνεται για να διερευνηθεί η προέλευση της ομιλίας. Οι ειδικότεροι κλάδοι που ερευνούν διαχρονικά το θέμα είναι:

- η ανθρωπολογία και ειδικότερα η **παλαιοανθρωπολογία** που μελετά τα σκελετικά κατάλοιπα των πρώτων ανθρώπων
- η **ηθολογία** που ασχολείται με την συμπεριφορά των ζώων – από την οποία μας ενδιαφέρουν τα συστήματα επικοινωνίας που αναπτύσσονται.

Έρευνες για την προέλευση της ομιλίας

Πολλοί άλλοι κλάδοι συμβάλλουν επίσης στις έρευνες για την προέλευση της ομιλίας:

- η **προϊστορική αρχαιολογία** (υλικές ενδείξεις από τις πρώιμες ανθρώπινες κοινότητες)
- η **ψυχογλωσσολογία** (κατάκτηση και εκμάθηση της γλώσσας)
- η **νευρογλωσσολογία** (εγκεφαλικές βάσεις της ομιλίας)
- η **βιολογία** (ανάπτυξη του ανθρώπινου είδους)

Δύο ειδών θεωρίες

Θεωρίες της δημιουργίας, σύμφωνα με τις οποίες η γλώσσα «δίνεται» στον άνθρωπο με κάποιο θεϊκό ή μαγικό τρόπο .

Θεωρίες της εξέλιξης, σύμφωνα με τις οποίες η γλώσσα είναι αποτέλεσμα της πορείας του ανθρώπινου είδους και της προσπάθειας προσαρμογής στις συνθήκες διαβίωσής του.

Θεωρίες της θεϊκής καταγωγής

Πολλές θρησκείες, μεταξύ των οποίων και η χριστιανική, υιοθετούν την άποψη ότι η γλώσσα είναι ένα είδος δώρου του Θεού προς τον άνθρωπο:

*καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς ἔτι ἐκ τῆς γῆς πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ καὶ πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἤγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδάμ, ἰδεῖν τί **καλέσει** αὐτά. καὶ πᾶν ὃ ἐὰν ἐκάλεσεν αὐτὸ Ἀδὰμ ψυχὴν ζῶσαν, τοῦτο ὄνομα αὐτῷ [...]*

(Γένεσις, 2.19)

Θεωρίες της ονοματοποιίας

Τέτοιου τύπου είναι η θεωρία του Πλάτωνα που πιστεύει ότι οι λέξεις «νομοθετήθηκαν», με βάση τη σημασιολογική αξία των φθόγγων, που μπορεί να είναι κινητικοί, λεπτοί, ψυχροί, θερμοί, δυνατοί, λιπαροί, γλυκείς...

[...] τὸ ῥῶ ἔμοιγε φαίνεται ὡσπερ ὄργανον εἶναι πάσης τῆς κινήσεως [...] οἶον “κρούειν,” “θραύειν,” “ἐρείκειν,” “θρύπτειν,” “κερματίζειν,” “ῥυμβεῖν,” πάντα ταῦτα τὸ πολὺ ἀπεικάζει διὰ τοῦ ῥῶ [...] τῷ δὲ αὖ ἰῶτα πρὸς τὰ λεπτὰ πάντα [...] ὡσπερ γε διὰ τοῦ φεῖ καὶ τοῦ ψεῖ καὶ τοῦ σῖγμα καὶ τοῦ ζῆτα, ὅτι πνευματώδη τὰ γράμματα, πάντα τὰ τοιαῦτα μεμίμηται αὐτοῖς ὀνομάζων, οἶον τὸ “ψυχρὸν” καὶ τὸ “ζέον” καὶ τὸ “σειεσθαι” [...]

(Κρατύλος, 426 c - 427b)

φράση τὴν ἄρνηση τῆς ἰέσεως, ἀλλὰ γιὰ νὰ καλλωπίσουμε τὸ ὄνομα τὸ κάναμε στάσις. Λοιπὸν τὸ στοιχεῖο ρ, ἐπαναλαμβάνω, φάνηκε ὅτι εἶναι κατάλληλο ὄργανο σὲ κεῖνον ποῦ ἔθεσε τὰ ὀνόματα, ἐκφραστικὸ τῆς κινήσεως, γιὰ νὰ τὸ παρομοιάσῃ μὲ τὴν φ ο ρ ᾶ ν (ὄρμην). Καὶ ἀπόδειξή εἶναι ὅτι τὸ μεταχειρίζεται πολλὰς φορές γι' αὐτήν. Στὴν ἀρχή, στὴν ἴδια λέξη ρ ἔ ω καὶ ρ ο ῆ μὲ αὐτὸ τὸ γράμμα ἀπομι-

ΚΡΑΤΥΛΟΣ

143

μεῖται τὴν ὄρμη, ἔπειτα στὸν τ ρ ὀ μ ο, κατόπιν στὸ τ ρ α χ ῦ, κι ἀκόμη σὲ παρόμοια ρήματα καθὼς τὸ κ ρ ο ῦ ω, θ ρ α ῦ ω, ἐ ρ ε ἰ κ ω (κοπανίζω), θ ρ ὕ π τ ω (κάνω κομμάτια), κ ε ρ μ α τ ῖ ζ ω, ρ υ μ β ῶ⁽¹⁾ (στριφογυρίζω). Ὅλες αὐτὲς τὶς λέξεις, γενικὰ, τὶς κάνει ἐκφραστικὲς τὶς περισσότερες φορές μὲσω τοῦ ρ. Γιατί, νομίζω, ἔβλεπε ὅτι ἡ γλῶσσα σ' αὐτὸ τὸ γράμμα ἐλάχιστα σταματᾷ, ἀλλὰ ὑπερβολικὰ κινεῖται. Γι' αὐτὸ μοῦ φαίνεται ὅτι τὸ μεταχειρίστηκε γιὰ νὰ τὰ σχηματίσῃ. Καὶ τὸ ι πάλι τὸ μεταχειρίστηκε γιὰ κάθε τι ποῦ εἶναι ἐλαφρὸ καὶ ἰδιαίτερα ἱκανὸ νὰ διαπερνᾷ ὅλα τὰ πράγματα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὸ ἰ ἔ ν α ι καὶ ἐπίσης τὸ ἴ ε σ θ α ι⁴ (ρίπτομαι) τὸ ἀπομιμήθηκε μὲ τὸ ι, καθὼς πάλι μὲ τὸ φ καὶ τὸ ψ καὶ τὸ σ καὶ τὸ ζ, γράμματα ποῦ εἶναι φυσητικά, ἔχει μιμηθῆ, ὀνομάζοντας κάθε τι ποῦ ἔχει αὐτὴ τὴν ιδιότητα, π.χ. τὸ ψ υ χ ρ ὸ ν καὶ τὸ ζ ἔ ο ν (ζεματιστὸ) καὶ τὸ σ ε ἰ ο - μ α ι καὶ γενικὰ τὸν σ ε ἰ σ μ ὸ ν. Κι ὅταν ἀπομιμεῖται τὸ φύσημα, τότε παντοῦ τὶς περισσότερες φορές φαίνεται ὅτι μεταχειρίζεται τὰ γράμματα αὐτοῦ τοῦ εἴδους ὁ ὀνοματοθέτης.

Θεωρίες του ρυθμού και των συναισθημάτων

Η ομιλία είναι μίμηση

Η γλώσσα είναι αποτέλεσμα παντομίμας και χρησιμοποιείται συνοδευτικά προς τις χειρονομίες, που ήταν ο πρώτος τρόπος επικοινωνίας των ανθρωποειδών.

Σύμφωνα με το Δαρβίνο που διατύπωσε αυτή τη θεωρία, τα όργανα της φώνησης χρησιμοποιήθηκαν αρχικά για να μιμηθούν τις κινήσεις των χεριών.

Μίμηση και συναίσθημα

Πρόκειται για θεωρίες που υποστηρίζουν ότι η ομιλία προέκυψε από την τάση του ανθρώπου να μιμείται τους φυσικούς ήχους και αναπτύχθηκε ξεκινώντας από ήχους που εκφράζουν συναισθήματα, δηλαδή κραυγές και επιφωνήματα.

Ο **Jean-Jacques Rousseau** (1712-1778) μιλούσε για «κραυγές της φύσης».

Εδώ εντάσσονται και οι θεωρίες της ονοματοποιίας (Πλάτωνας).

Ρυθμός και ανάγκη

Σύμφωνα με άλλες θεωρίες, οι άνθρωποι εφηύραν τη γλώσσα για να προειδοποιούν τα μέλη της ομάδας τους όταν εμφανιζόταν κάποιος κίνδυνος.

Υποστηρίχτηκε επίσης ότι ομιλία αναπτύχθηκε από τις ρυθμικές ιαχές των ανθρώπων στη διάρκεια μιας συλλογικής προσπάθειας που απαιτούσε δύναμη ή τόνωση του ηθικού τους.

Σε άλλες περιπτώσεις θεωρήθηκε ότι η γλώσσα προέρχεται από ρυθμικές κραυγές ή ακόμα και από το τραγούδι (Otto Jespersen, 1860-1943), ως ανάγκη έκφρασης και όχι επικοινωνίας.

Οντογένεση: πώς ο άνθρωπος μαθαίνει (τη) γλώσσα;

Έχει παρατηρηθεί ότι στα μικρά παιδιά, οι πρακτικές δραστηριότητες βρίσκονται σε εξάρτηση από την ομιλία. Η σύνδεση είναι τόσο στενή ώστε σε μερικές περιπτώσεις τα παιδιά δεν μπορούν να εκτελέσουν μερικές δραστηριότητες αν δεν τους επιτρέψουμε να μιλήσουν. Πώς εξηγείται αυτή η αλληλεξάρτηση;

Γιατί μας ενδιαφέρει η ιστορία της γλωσσολογικής σκέψης;

- Γιατί η ανθρώπινη σκέψη έχει συνέχεια, «χτίζεται» επάνω στο παρελθόν.
- Γιατί η μελέτη του παρελθόντος μας **επιτρέπει** να καταλάβουμε πώς **δημιουργούνται μύθοι** και **παρανοήσεις** γύρω από τη **γλώσσα** – και επομένως μας επιτρέπει να αποκτήσουμε **πιο αντικειμενική αντίληψη για τα γλωσσικά ζητήματα**.

Από τη γραμματική στη γλωσσολογία

Η έννοια της γραμματικής

- Η έννοια της γραμματικής αναπτύχθηκε αρχικά στον αρχαίο κόσμο.
- Σε μία πρώτη, προεπιστημονική φάση της γλωσσολογίας, κύριος στόχος των ερευνητών δεν ήταν η μελέτη της γλώσσας, αλλά η εξυπηρέτηση **φιλοσοφικών, εκπαιδευτικών και συχνότερα θρησκευτικών αναγκών**

Η πρώτη γραμματική

- Το πρώτο γνωστό βιβλίο γραμματικής είναι του **Ινδού γραμματικού Pāṇini** που, γύρω στον 5ο ή 4ο αιώνα π.Χ. κωδικοποίησε τη μορφολογία της σανσκριτικής γλώσσας σε 3.959 κανόνες.
- Το έργο του Pāṇini είναι **μέρος της μεγάλης ινδικής παράδοσης** που ασχολήθηκε εκτεταμένα με τη γραμματική. Το κείμενό του όμως ανακαλύφθηκε από το δυτικό κόσμο πολύ αργά, κατά τον 18ο αιώνα.
- Ο λόγος που γράφτηκε αυτή η γραμματική ήταν **να διατηρηθεί η γνώση της αρχαίας γλώσσας**, ιδιαίτερα της **προφοράς** που είχε αρχίσει να αλλάζει, **για να μπορούν οι ιερείς να διαβάζουν σωστά τα θρησκευτικά κείμενα.**

Η γραμματική στην αρχαία Ελλάδα

- Η λέξη «γραμματική» δημιουργήθηκε στην αρχαία Ελλάδα, τη συναντάμε κιόλας στον Πλάτωνα, του οποίου ο Κρατύλος είναι το παλιότερο ελληνικό κείμενο για τη γλώσσα.
- Στο διάλογο αυτό εξετάζεται η προέλευση και η λειτουργία γλώσσας:
 - ✓ η γλώσσα είναι κάτι φυσικό ή την έχει δημιουργήσει ο άνθρωπος;
 - ✓ είναι ένας κατάλογος από «ονόματα» για τα πράγματα ή κάτι πιο πολύπλοκο;
 - ✓ ποια είναι η σχέση της με τη γνώση της πραγματικότητας;

Διονύσιος ο Θραξ

- Η αρχαία Ελλάδα δεν γνώρισε την ινδική γραμματική παράδοση.
- Η **παλιότερη** γνωστή γραμματική είναι του Διονυσίου του Θρακός (2^{ος} αιώνας π.Χ.) και ονομάζεται **Τέχνη γραμματική**.
- Είναι η πρώτη προσπάθεια να γίνει **χωρισμός** των λέξεων σε **κατηγορίες**, στα περίφημα «**μέρη του λόγου**» – χωρισμός που αργότερα επεξεργάστηκε αναλυτικά ο Αριστοτέλης και υιοθέτησαν οι Λατίνοι γραμματικοί.
- Το έργο του Διονυσίου αποτέλεσε το **πρότυπο** για ολόκληρη την **μετέπειτα παράδοση**.

Έλληνες και Ρωμαίοι

- Ήδη από την εποχή του Πλάτωνα, η αντίληψη για τη γλώσσα είναι ότι πρέπει να υπακούει στα πρότυπα του γραπτού λόγου, λογοτεχνικού και φιλοσοφικού.
- Έτσι, αν για τους Ινδούς η γραμματική ήταν συνδεδεμένη με λατρευτικές και εκπαιδευτικές διαδικασίες, για τους Έλληνες και τους Λατίνους ήταν «θεραπεινός της φιλολογίας»: στη θεωρία τουλάχιστον, στόχος ήταν να εξυπηρετήσει την ανάλυση των κειμένων.

Τα μεγάλα ερωτήματα

- Σε όλη την αρχαιότητα, η ενασχόληση των φιλοσόφων με τη γλώσσα περιστράφηκε γύρω από δύο κυρίως ερωτήματα:
- Η γλώσσα καθορίζεται από τη **φύση**, από **αιώνιες και αμετάβλητες αρχές** που βρίσκονται έξω από τον άνθρωπο, ή από τις **συμβάσεις**, δηλαδή από τις **συνήθειες και τις άρρητες συμφωνίες** μεταξύ των ανθρώπων; Το πρόβλημα τίθεται για πρώτη φορά στον Κρατύλο.
- Πρέπει να μελετάμε τη γλώσσα μέσα από τη **χρήση** της, όπως θα το ήθελαν οι **Στωικοί φιλόσοφοι** ή ως **προϊόν αναλογίας (ως σύστημα κανόνων)** όπως πίστευαν οι **Αλεξανδρινοί** που έθεσαν τις βάσεις της **ρυθμιστικής γραμματικής**;

Οι Αλεξανδρινοί και ο αττικισμός

- Ποιοι ήταν όμως οι Αλεξανδρινοί; Ήταν οι **γραμματικοί** των ελληνιστικών χρόνων που είχαν **κέντρο την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου**. Εκεί θεμελιώθηκε η **επιστήμη της φιλολογίας** και μαζί ο σχολιασμός των κειμένων.
- Οι Αλεξανδρινοί πίστευαν ότι η γλώσσα της εποχής τους ήταν γεμάτη λάθη και παραφθορές και ότι η μόνη «σωστή» γλώσσα ήταν η αρχαία αττική διάλεκτος, την οποία προσπαθούσαν να μιμηθούν και να επιβάλουν, νομίζοντας ότι έτσι θα έγραφαν σημαντικά έργα.
- Το φαινόμενο αυτό ονομάστηκε **αττικισμός**.

Τα πνεύματα και οι τόνοι

- Η διαφορά ανάμεσα στην καθημερινή γλώσσα που μιλούσαν οι Αλεξανδρινοί και στη γλώσσα που προσπαθούσαν να επιβάλουν ήταν τόσο μεγάλη που, **όταν συναντούσαν άγνωστες λέξεις στα αρχαία κείμενα, δεν ήξεραν πώς να τις διαβάσουν**, γιατί η προφορά είχε αλλάξει.
- Τότε επινοήθηκε το **τονικό σύστημα** (τα πνεύματα και οι τόνοι) που το χρησιμοποιούσαν **βοηθητικά** για να μπορούν οι μαθητές να **προφέρουν** σωστά και να **ξεχωρίζουν** τα μακρά από τα βραχέα φωνήεντα. Το πιο παλιό δείγμα που διαθέτουμε είναι από πάπυρους του 2^{ου} αιώνα π.Χ.

Η ρυθμιστική γραμματική

- Στο πλαίσιο του αττικισμού, η γραμματική είχε στόχο να δώσει κανόνες για να ρυθμιστεί η χρήση της γλώσσας, ώστε να πλησιάζει το «**ορθό**» πρότυπο. Στη ρυθμιστική γραμματική μας ενδιαφέρει **πώς πρέπει** να μιλάμε και **όχι πώς μιλάμε στην πραγματικότητα**. Ο γραμματικός δημιουργεί τους κανόνες τους οποίους πρέπει να ακολουθεί η γλώσσα.
- Το αποτέλεσμα της επικράτησης αυτής της τάσης ήταν ότι **παραμελήθηκε εντελώς η γλώσσα της εποχής**, που ήταν διαφορετική από την «**σωστή**» και «**καθαρή**» γλώσσα των αρχαίων συγγραφέων, και ξεκίνησε η ελληνική διγλωσσία

Ένα παράδειγμα ρυθμιστικής γραμματικής

- Τον 2ο αιώνα μ.Χ., ο Φρόνιχος ο Αράβιος έγραψε το πρώτο σύγγραμμα του τύπου «**τα σωστά ελληνικά**» με οδηγίες όπως:

122 **Μέθυσος** άνήρ ούκ έρεΐς, αλλά **μεθυστικός**

192 **Ρέει, ζέει, πλέει** Ίακά ταϋτα διαιρούμενα. λέγε οϋν **ρεΐ, ζεΐ, πλεΐ**.

197 **Βασίλισσα** ούδεις τῶν άρχαίων εΐπεν, αλλά βασίλεια ἢ **βασιλίσ**.

241 τὸ μὲν μάγειρος δόκιμον, τὸ δὲ **μαγειρεΐον** ούκέτι. άντι δὲ τούτου **όπτάνιον** λέγουσιν

275 **Πανδοχεΐον**· οί διά τοϋ χ λέγοντες άμαρτάνουσιν· διά γάρ τοϋ κ χρή λέγειν **πανδοκεΐον** καί **πανδοκεύς** καί **πανδοκεύτρια**.

- Παράλληλα βέβαια, η ζωντανή γλώσσα της εποχής, που αποτυπώνεται στην Καινή Διαθήκη, υιοθετούσε τους τύπους που ο Φρόνιχος αποδοκίμαζε.

Μεσαίωνας και Αναγέννηση

- Από τον 1ο αιώνα π.Χ. και μετά, οι Λατίνοι βασίστηκαν στο έργο των αλεξανδρινών για να δημιουργήσουν γραμματικές της λατινικής που στη συνέχεια έγιναν τα πρότυπα του Μεσαίωνα.
- Κατά το Μεσαίωνα, η λατινική ήταν μία γραπτή γλώσσα, διαφορετική από τις τοπικές προφορικές γλώσσες της Ευρώπης. Η κυριαρχία της λατινικής ενίσχυσε την άποψη ότι ο γραπτός λόγος είναι σημαντικότερος από τον προφορικό.
- Η σημαντικότερη καινοτομία της εποχής αυτής είναι η ανάπτυξη θεωριών σχετικά με τη σημασία, τη «δήλωση» (denotatio) των λέξεων.

Η συγκριτική φιλολογία

- Στα τέλη του 18ου αιώνα, άρχισε να αναπτύσσεται ο κλάδος της συγκριτικής φιλολογίας, που **ασχολήθηκε με τις ομοιότητες ανάμεσα σε διάφορες γλώσσες**. Χρειάζεται όμως προσοχή στην έννοια της ομοιότητας:
 - Μερικές φορές, η ομοιότητα είναι εντελώς τυχαία:
αγγλικά **bad**, περσικά **bad**
ελληνικά **μάτι**, μαλαισιανά **mata**
 - Σε άλλες περιπτώσεις οφείλεται στην επαφή των γλωσσών , δηλαδή σε δανεισμό:
αγγλικά: **pig / pork** γαλλικά: **porc**
αγγλικά: **sheep / mutton** γαλλικά: **mouton**

Η έννοια της γλωσσικής συγγένειας

- Υπάρχουν ομοιότητες που οφείλονται σε ιστορικούς λόγους και μαρτυρούν γλωσσική «συγγένεια». Θεωρούμε ότι οι συγγενείς γλώσσες προέρχονται από κάποιον κοινό πρόγονο, ότι είναι «θυγατέρες» της ίδιας «μητέρας-γλώσσας».

Παράδειγμα:

***p a t ě r** (IE)

ελληνικά

patēr

σανσκριτικά

pita

Λατινικά:

pater → ιταλ. **padre**, πορτ. **pai**, γαλλ. **père**...

Γοτθικά:

fadar → αγγλ. **father**, γερμ. **Vater**,

δαν. **far**...

Η ιστορικο-συγκριτική γλωσσολογία

- Ο κλάδος της ιστορικο-συγκριτικής γλωσσολογίας ασχολείται με δύο κυρίως θέματα:
 1. την ιστορία και την εξέλιξη της κάθε γλώσσας,
 2. το πώς συνδέονται διαφορετικές γλώσσες που έχουν την ίδια καταγωγή (π.χ. τα αγγλικά και τα γερμανικά), ακόμη και αν η συγχρονική τους μορφή είναι διαφορετική.
- Οι πρώτες ιστορικο-συγκριτικές μελέτες είχαν στόχο να **εξηγήσουν τις ομοιότητες** ανάμεσα στις κλασικές γλώσσες (δηλαδή την ελληνική, τη λατινική και την σανσκριτική).

ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΙΣ ΙΔΕΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΡΟΛΟ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΣΤΟ ΝΟΥ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ

1. Πώς το αντιμετωπίζει η φιλοσοφία
2. Πώς αντιμετωπίζεται από επιστήμη

ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΣΤΟ ΝΟΥ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ (ιστορική αναδρομή)

- **Ερωτήματα** για σχέση γλώσσας και νόησης επαναδιατυπώνονται πρόσφατα
- μετά από μακρά περιθωριοποίησή τους
- εξετάζεται από επιστήμες της **γλώσσας** και του **νου**
- ειδικότερα για το ρόλο γλώσσας στην ανάπτυξη της σκέψης
- **Γνωσιακός ρόλος γλώσσας απαγορευμένο ουσιαστικά ζήτημα κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα.**
- **Επανέρχεται** όμως στα τέλη του 20^{ου} αιώνα.

Ερωτήματα

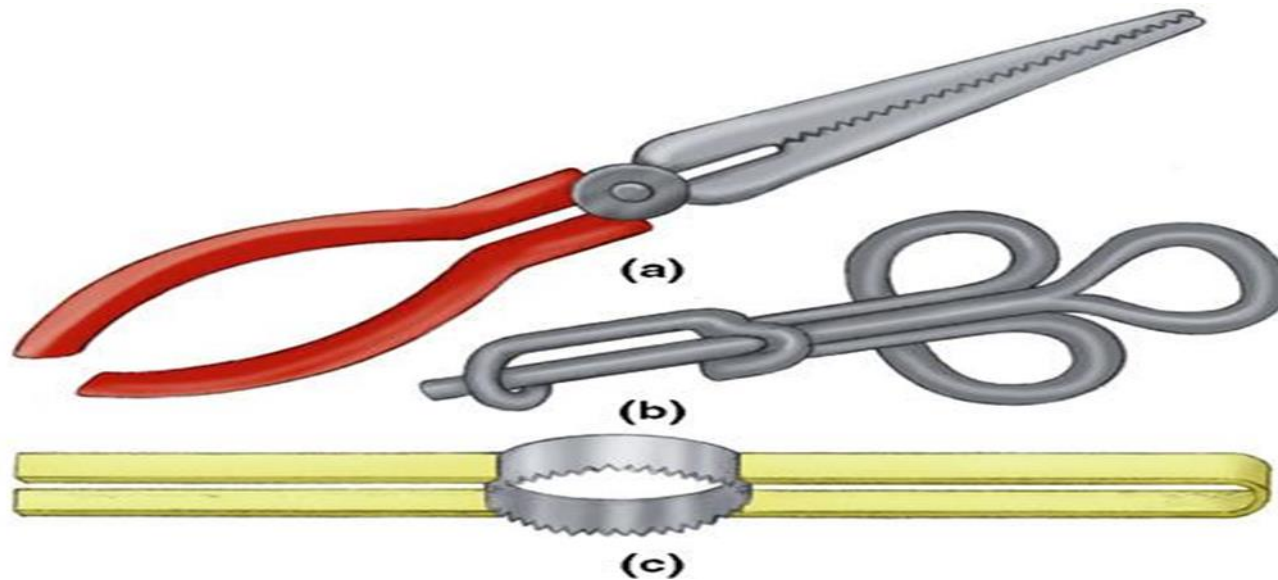
- Τι ρόλο διαδραματίζει η γλώσσα σε διεργασίες όπως:
 1. η μνήμη, η αντίληψη,
 2. η επίλυση προβλημάτων,
 3. οι συλλογισμοί, η απεικόνιση σχημάτων;

Διάφορες έρευνες

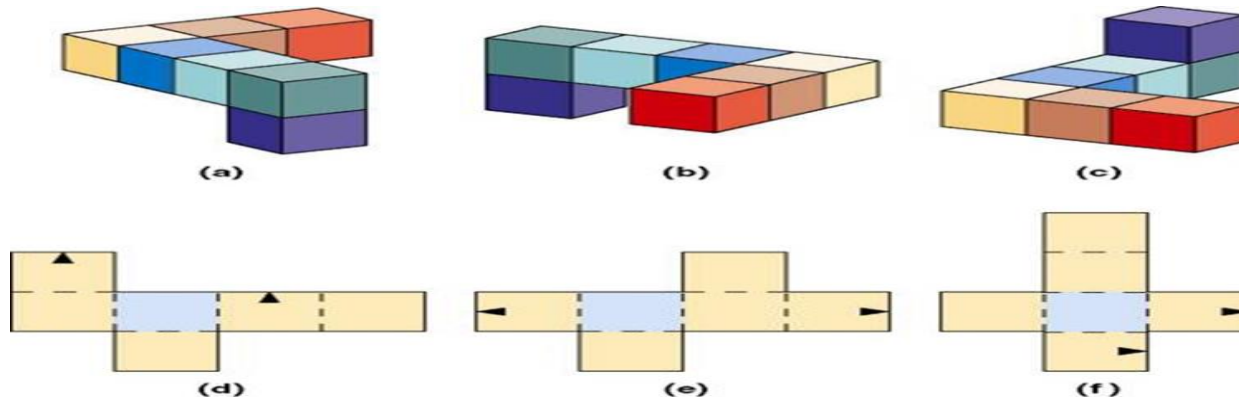
- στη γνωσιακή πειραματική ψυχολογία

ΕΠΗΡΕΑΖΕΤΑΙ Η ΜΝΗΜΗ ΑΠΟ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ;

- Όταν αντικείμενα όπως τα παρακάτω ονοματίζονται, μήπως θυμόμαστε καλύτερα τι είδαμε;

ΣΚΕΨΗ ΧΩΡΙΣ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ

- **Πάνω**: Σχέδιο (a) και παραλλαγές του (b), (c). Εάν αλλάξουμε περαιτέρω θέσεις του, αναγνωρίζουμε ότι ακόμη (a); Πόσο δυσκολευόμαστε; **Βοηθάει η γλώσσα**; (Shepard 1975.)
- **Κάτω**: Χειρισμός νοητικών εικόνων: Τα σχήματα αυτά μπορούν να διπλωθούν σε κύβο. Σε ποιο όμως θα συναντηθούν τα δύο βέλη; (Kosslyn 1985.)

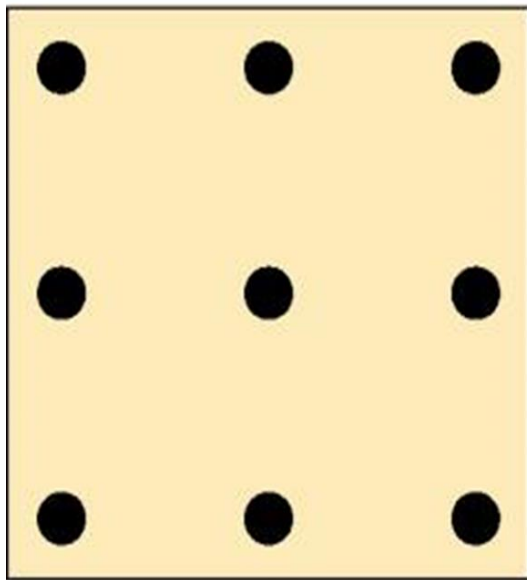
Επίλυση προβλημάτων

- Είναι μελετημένη πολύ η διεργασία σκέψης στην πειραματική και γνωσιακή ψυχολογία
- Ερωτήματα:
 1. Βοηθά η **λεκτική διατύπωση** ενός προβλήματος τη λύση του;
 2. Επηρεάζεται **το είδος της λύσης** από το είδος της διατύπωσης;

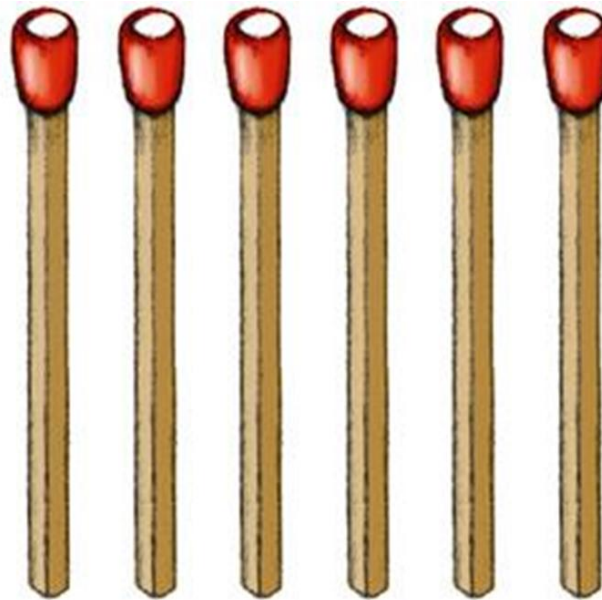
βλ. παραδείγματα προβλημάτων→

Παραδείγματα (πρόβλημα)

- A) Πώς ενώνεις 9 βούλες με 4 γραμμές χωρίς να σηκώσεις το μολύβι;
- B) Πώς καταφέρνεις 6 σπέρτα να γίνουν 4 τρίγωνα ίδιου μεγέθους, με κάθε πλευρά ίση με το μήκος ενός σπέρτου;

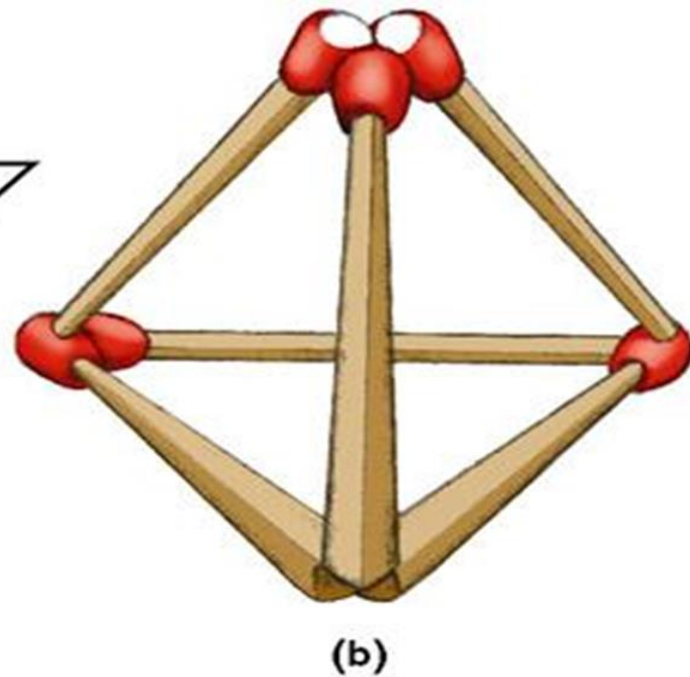
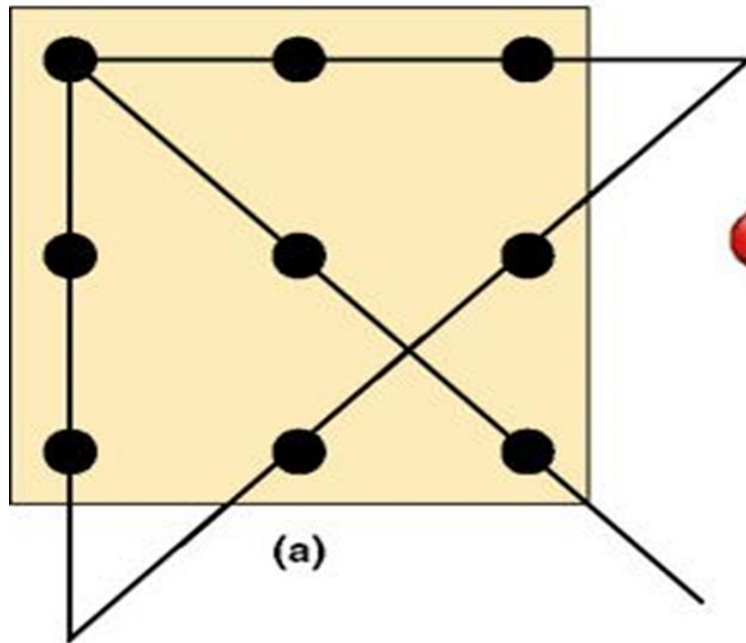
(a)

(b)

Επίλυση

- A) Μόνο αν βγάλεις το μολύβι εκτός νοερού τετραγώνου
- B) Μόνο αν κατασκευάσεις μια τρισδιάστατη πυραμίδα

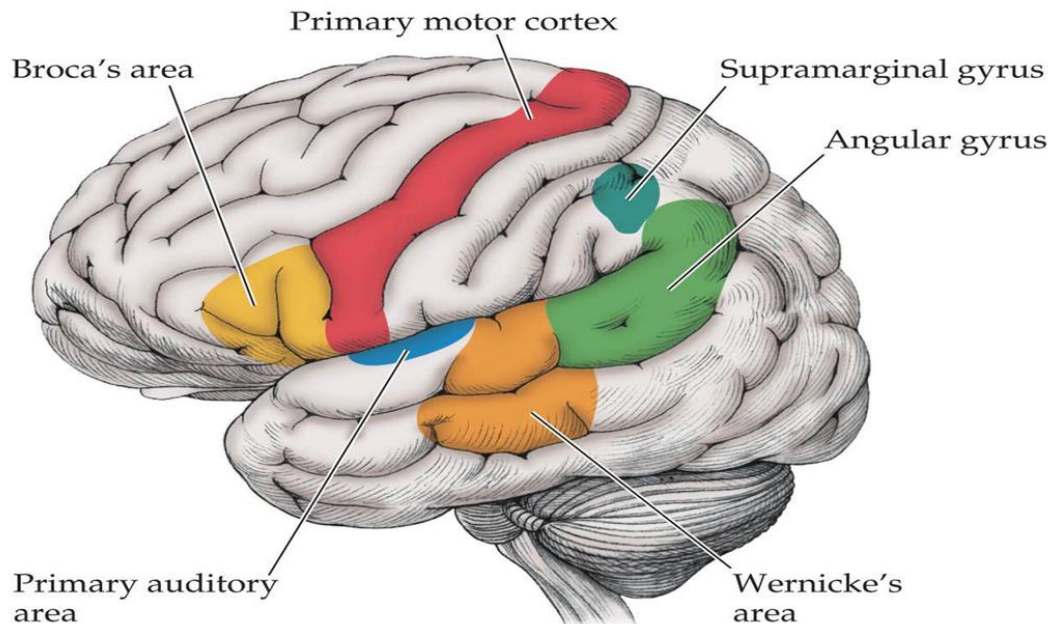
Σκέψη χωρίς γλώσσα

- Είναι δυνατή σκέψη χωρίς τη γλώσσα, μεταξύ άλλων σε ζώα και βρέφη;
- Πειράματα του ψυχολόγου Κόλλερ, δεκαετία 1920: Πώς φτάνεις μια μπανάνα με διάφορα ξύλα όταν τα πιο κατάλληλα δεν είναι προσιτά;

Σκέψη και γλώσσα

- Πώς σκέφτονται οι αφασικοί;
δηλ. όσοι έχουν πάθει κάποια βλάβη στον εγκέφαλο εξαιτίας εγκεφαλικών και ατυχημάτων, ειδικότερα μάλιστα στις περιοχές Μπροκά και Βερνίκε;

Τι είναι η αφασία;

- Η αφασία είναι μία επίκτητη διαταραχή του λόγου που χαρακτηρίζεται από απώλεια ορισμένων λειτουργιών με αποτέλεσμα να επηρεάζεται αρνητικά η ικανότητα:
 1. για ομιλία,
 2. για κατανόηση του λόγου των άλλων,
 3. για ανάγνωση και γραφή.
- Η αφασία μπορεί να οφείλεται σε διάφορα αίτια, διαταραχές των εγκεφαλικών αγγείων ή κακώσεις σε διάφορα σημεία του εγκεφάλου.

Διγλωσσία και σκέψη

- Πώς σκέφτονται και γενικότερα λειτουργούν νοητικά άτομα που μιλούν **δύο** τουλάχιστον **γλώσσες**;
- Εάν μέσω της πρώτης μας γλώσσας **έχουμε συνηθίσει κάποιους τρόπους σκέψης, αναθεωρούνται όταν μαθαίνουμε μια δεύτερη γλώσσα**; (βλ. π.χ. τη σχετική θέση του ποιητή Γκαίτε στο πλαίσιο του γερμανικού ρομαντισμού)

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

- Υπάρχουν πολλές και αντιφατικές απαντήσεις στα πιο πάνω ερωτήματα

Γλώσσα και σκέψη

- **Αντίδραση** απέναντι στη μεσολάβηση της γλώσσας στη σκέψη στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα
- **Ισχυρή** γιατί η **σκέψη** εμφανίζεται ως **έμφυτη** και **προγενέστερη** της γλώσσας
- Ακόμη **όμως ισχυρότερη αντίδραση** όταν τίθεται το ειδικότερο ερώτημα:
- *Εάν η συγκεκριμένη γλώσσα με την οποία επικοινωνούμε συνήθως επηρεάζει τις νοητικές μας διεργασίες, και μας οδηγεί π.χ. να εστιάζουμε σε διαφορετικές όψεις της πραγματικότητας ή να σκεφτόμαστε με βάση διαφορετικές έννοιες;*

Απόψεις για σχέση γλώσσας - σκέψης

- Η σκέψη προηγείται της γλώσσας
- και εκφράζεται απλώς από αυτήν.
- Αντανακλάται στην πεποίθηση ότι η σκέψη είναι κοινή στα ανθρώπινα όντα, ανεξάρτητα από τις διαφορετικές τους γλώσσες και **παρά** τις σποραδικές δυσκολίες μετάφρασης.

Απόψεις για σχέση γλώσσας - σκέψης

- Η σκέψη **αδύνατη** χωρίς τη γλώσσα
- και δρομολογείται από αυτήν.

Αντανακλάται, π.χ. σε

- Πολιτικές παρεμβάσεις για μετονομασίες φαινομένων ώστε να τροποποιηθούν οι συνειδήσεις και πρακτικές μιας κοινωνίας, όπως οι φεμινιστικές απόπειρες για εξάλειψη του σεξισμού ή οι ευφημισμοί στον πολιτικό λόγο (δημοκρατία της αγοράς) και γενικότερα οι γλώσσες πολιτικής χειραγώγησης των αντιδημοκρατικών καθεστώτων

Αντιδράσεις...

- Ισχυρή αντίδραση απέναντι στη σχέση γλώσσας και σκέψης
- Από την κλασική γνωσιακή επιστήμη, δηλ. την κύρια επιστήμη του νου στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, οδήγησε σε περιθωριοποίηση ερωτημάτων για σχέση γλώσσας-νόησης γενικότερα.
- Βλ. πιο χαρακτηριστικά, Pinker 1994 (στο δημοφιλές βιβλίο Το γλωσσικό ένστικτο):
- η γλωσσική σχετικότητα στερείται επιστημονικής σοβαρότητας

Θεωρίες

- Οι Γλωσσολόγοι και οι ψυχολόγοι που αντιδρούν στην απαγόρευση της συζήτησης για το γνωσιακό ρόλο γλώσσας περιγράφουν αυτή την απαγόρευση ως εξής:
 - **ψυχολόγοι** Gentner & Goldin-Meadow (2003): «όποιος έθτετε το ζήτημα κινδύνευε έως σχετικά πρόσφατα να θεωρηθεί **παράφρων**».
 - **γλωσσολόγος** Lakoff (1987): «αξιοπρεπείς επιστήμονες έχουν απομακρυνθεί από το σχετικισμό. Ο τελευταίος έχει καταστεί μαύρο πρόβατο, ταυτισμένο **με επιστημονική ανευθυνότητα, ασάφεια και έλλειψη αυστηρότητας στη σκέψη, ακόμη και ανηθικότητα**».
 - **γλωσσολόγοι** Gumperz & Levinson (1996: 22): «στις μέρες μας η ιδέα ότι η γλώσσα θα μπορούσε να καθορίσει (έστω και αμυδρά) τη φύση των διεργασιών σκέψης **αποπνέει κάτι παραπάνω από απλό αναχρονισμό**. αντίθετα, φαίνεται ότι **ανήκει σε μια εντελώς διαφορετική εποχή**, πριν από τη σοβαρή μελέτη του νου ως μηχανής επεξεργασίας πληροφοριών».

Θεωρίες

- Αντιθέτως, στις **κοινωνικές επιστήμες** (κατεξοχήν στη γλωσσική ανθρωπολογία) και ορισμένα ρεύματα της φιλοσοφίας
- Κυριάρχησε η αντίληψη:
- ότι η **σκέψη πλάθεται από τη γλώσσα**
- Ιδέα που επανέρχεται στα τέλη 20^{ου} αιώνα

Γλωσσικά και νοητικά φαινόμενα

- Ποια η σχέση γλωσσικών και νοητικών φαινομένων;
- Σε πρώτη σκέψη, **υπάρχουν δύο λογικά εκδοχές:**
 1. Η γλώσσα επηρεάζει τη νόηση
 2. Η νόηση επηρεάζει τη γλώσσα
- Αν και όπως θα δούμε κατάσταση πιο περίπλοκη

Νόηση επηρεάζει τη γλώσσα

Νόηση επηρεάζει γλώσσα;

- Για παράδειγμα: Η αντίληψη καθορίζει το λεξιλόγιο των χρωμάτων
- Μελέτες που υποστηρίζουν ότι η **όραση** (ειδικότερα η κοινή σε όλους τους ανθρώπους νευροφυσιολογία της, οι οπτικοί κώνοι δηλαδή), επηρεάζει:
 1. Στο τί χρώματα μπορούμε να δούμε και πώς ακριβώς
 2. καθορίζουν τί λέξεις για χρώματα μπορεί να εμπεριέχουν οι γλώσσες (π.χ. Berlin & Kay 1969)

Λέξεις για χρώματα

- Υπάρχει **ιεραρχία των λέξεων για χρώματα στις γλώσσες του κόσμου**
- Αν και γλώσσες διαφέρουν πολύ μεταξύ τους:
 1. Όταν έχουν 2 λέξεις, λευκό και μαύρο,
 2. 3 και **κόκκινο**,
 3. 5 και **πράσινο-κίτρινο**

λευκό
μαύρο

κόκκινο

πράσινο
κίτρινο

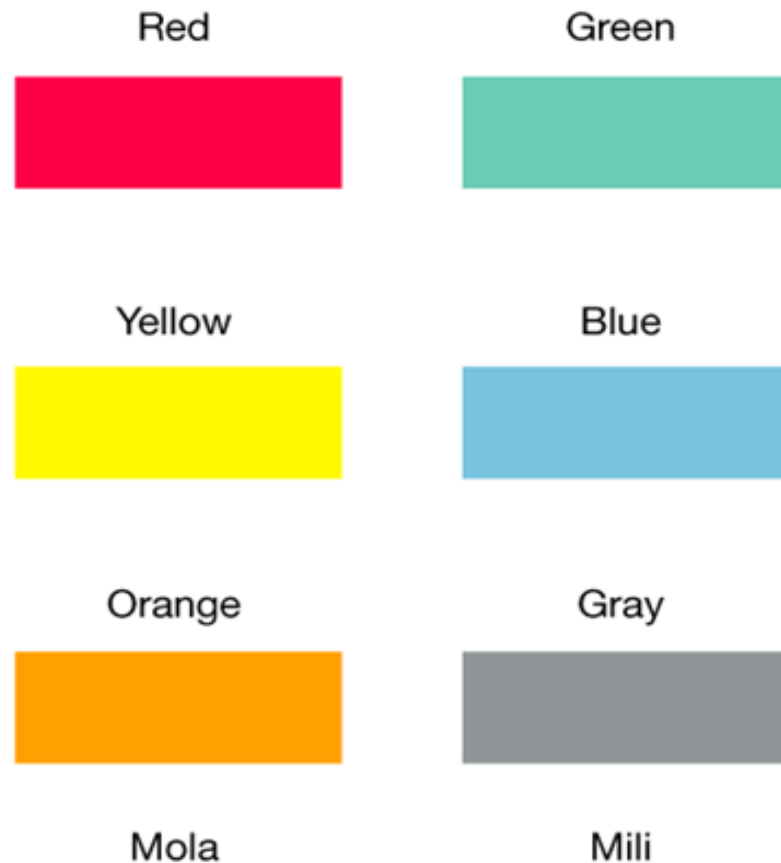
< μπλέ

καφέ

< μωβ
ροζ
πορτοκαλί
γκρι

Λέξεις για χρώματα

- Οι διαφορές λεξιλογίου **δεν επηρεάζουν την αντίληψη των χρωμάτων.** (Μελέτες Rosch 1971, 1872)
- **Γλώσσα ντάνι** μόνο δύο λέξεις για χρώματα: **Μόλα** και **Μίλι** (**φωτεινά** και μη **φωτεινά**)
- **Αντιλαμβάνονται όμως τις διαφορές** τους σε πειράματα

Γλώσσα παιδιού

- Θεωρία του Πιαζέ για ανάπτυξη γλώσσας και σκέψης:
- Γλώσσα εμφανίζεται μόνο όταν τα παιδιά **έχουν αναπτυχθεί νοητικά ώστε να χειρίζονται σύμβολα**, στο πρώτο μισό 2ου χρόνου ζωής
- Γλώσσα μία εκδήλωση της συμβολικής σκέψης. Άλλη εκδήλωση οι χειρονομίες στα παιχνίδια προσποίησης
- **Αργότερα, επιτεύγματα όπως η διατήρηση της ύλης δεν εξαρτώνται από τη γλώσσα**

Γλώσσα και νόηση

- Γλώσσα επηρεάζει νόηση;
- **Θεωρία Vygotsky για ανάπτυξη σκέψης:**
- Η σκέψη δεν είναι έμφυτη, ούτε εξαρτάται μόνο από το τί καταφέρνει κάθε άτομο (νους/εγκέφαλος) ατομικά. Η σκέψη οικοδομείται μέσα από τη συμβολή της κοινωνίας, δηλαδή του πολιτισμού και της **αλληλεπίδρασης με τους άλλους**.
- Η **αφηρημένη σκέψη** αναδύεται από τους **μονολόγους** προς τον εαυτό, αρχικά στα παιχνίδια προσποίησης της προσχολικής ηλικίας.
- Η **αφηρημένη** σκέψη πάντα **γλωσσικά αρθρωμένη**

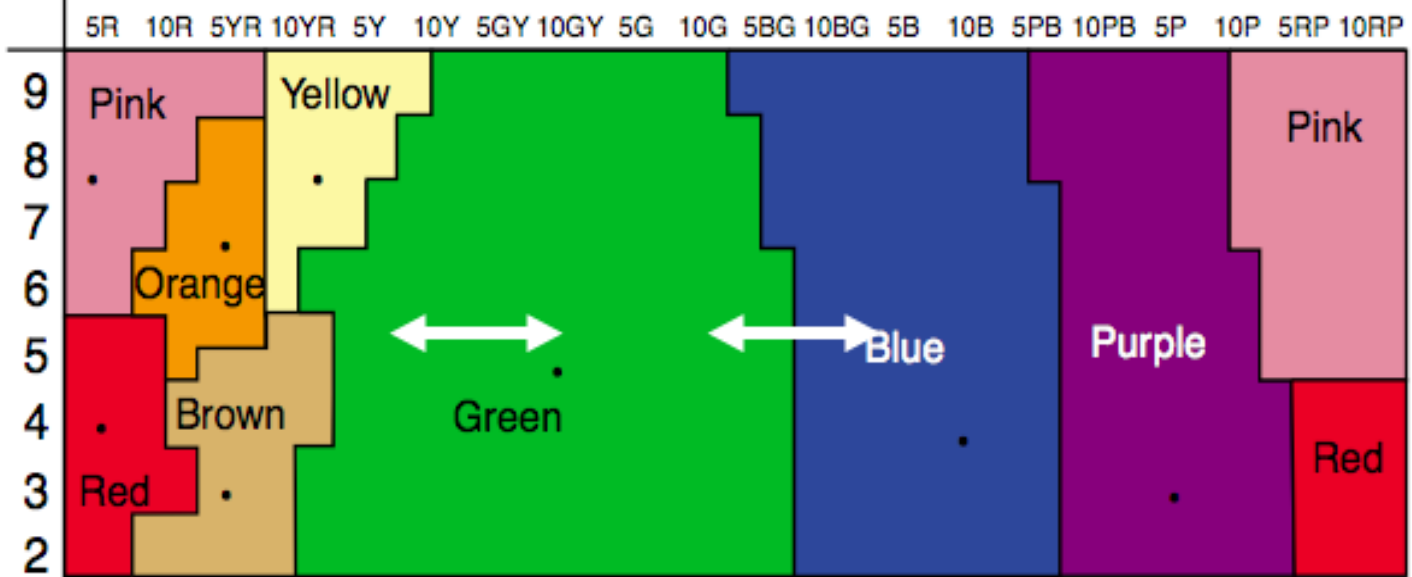
Γλώσσα και χρώματα

- Το χρώμα ως συνεχές κυμάτων φωτός μετρείται αντικειμενικά με βάση μήκος κύματος
- Ο άνθρωπος βλέπει μόνο τα μήκη 400-700 (όχι υπέρυθρα)
- Το χρώμα το επιμερίζουν μόνο οι γλώσσες με τις λέξεις
- Η κάθε μια με διαφορετικό τρόπο (ακόμη κι αν κάποιες ομοιότητες μεταξύ τους)

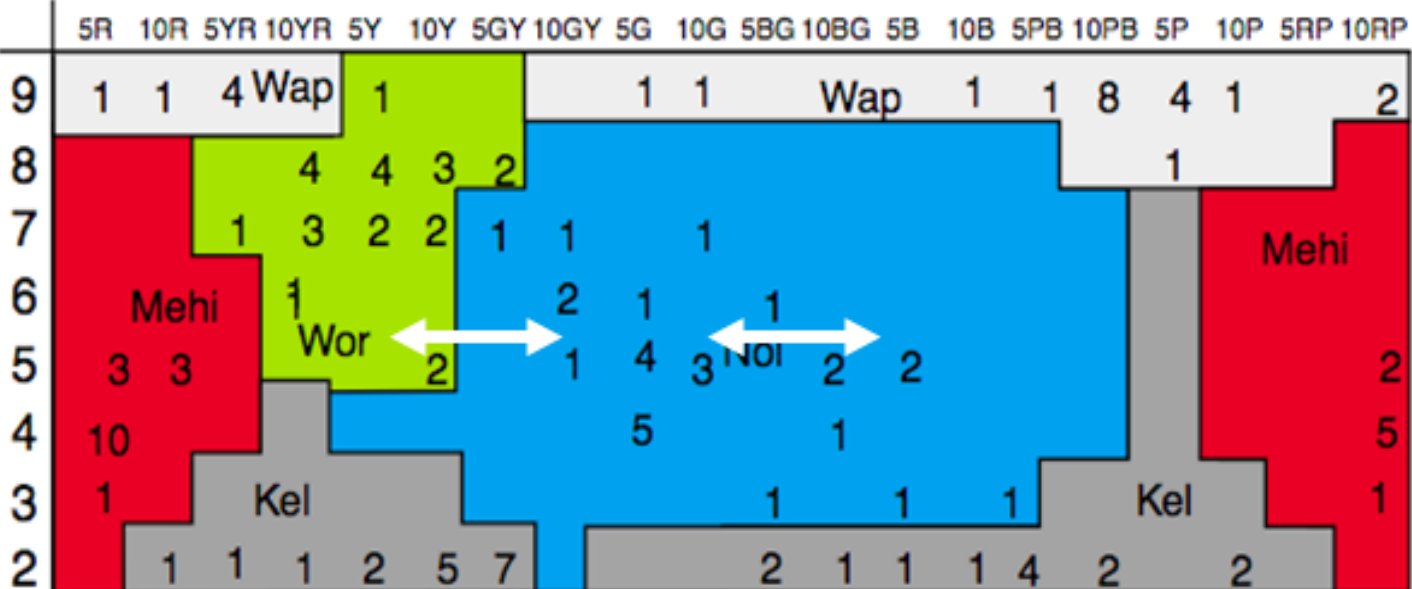
Μελέτες Kay & Kempton (1984), Davies & Corbett (1997):

- Φάσμα χρωμάτων που στα ελληνικά θεωρούμε αποχρώσεις του πράσινου και του γαλάζιου-μπλέ, διαχωρίζονται διαφορετικά ανά γλώσσα με συνέπειες γνωσιακές:
- **Ομιλητές γλώσσας ταραχουμάρα: δεν διακρίνουν** πράσινο από μπλε γιατί μόνο μία λέξη γι' αυτά.
- **Ομιλητές αγγλικής:** διακρίνουν πράσινο και μπλε.
- **Ομιλητές ρωσικής:** διακρίνουν πράσινο, γαλάζιο και σκούρο μπλε.

αγγλική

μπερίνιο

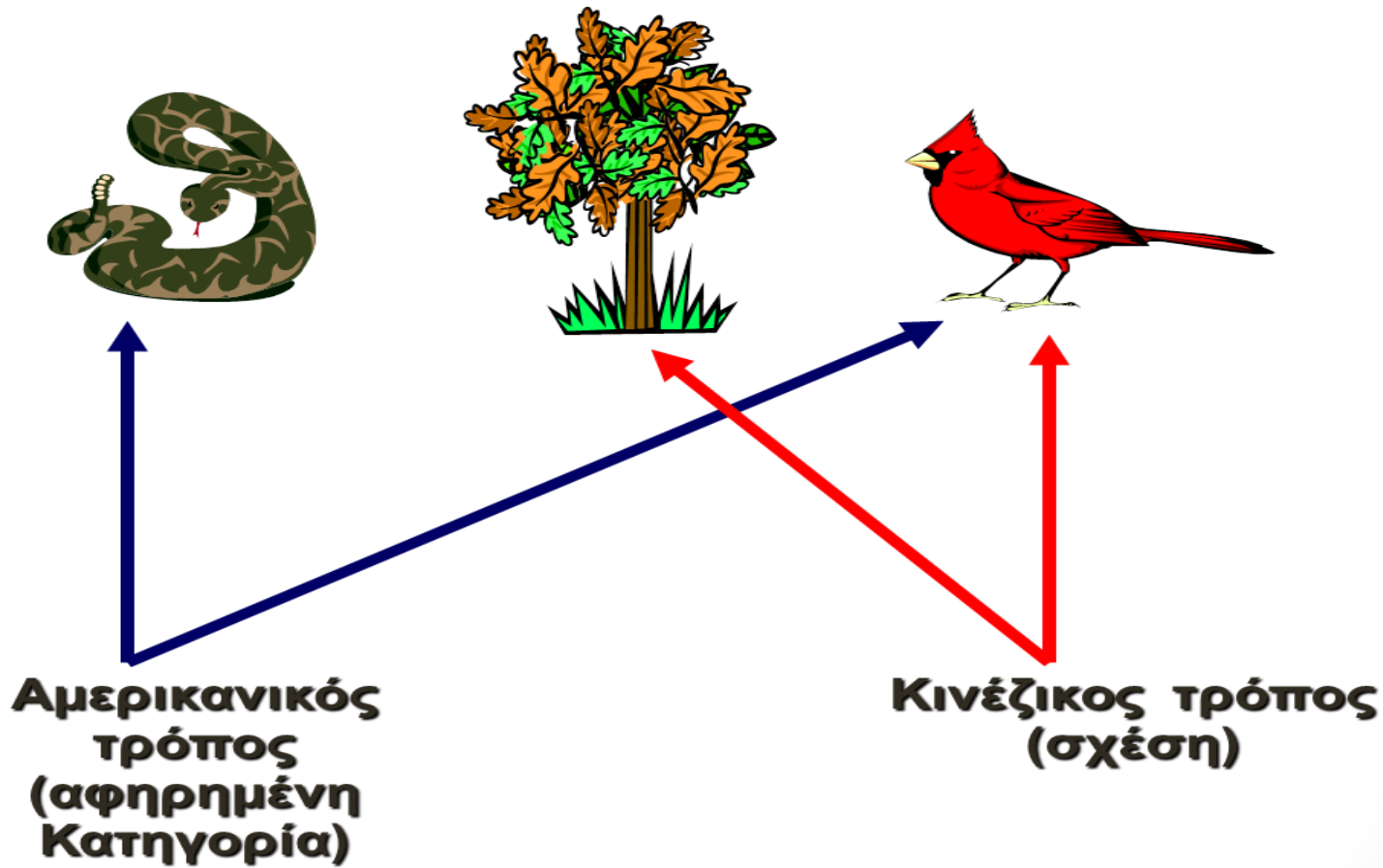

(Davidoff, 2001)

Γλώσσα και νόηση

- Πώς κατηγοριοποιούν/ομαδοποιούν τα πράγματα του κόσμου άνθρωποι που μιλούν διαφορετικές γλώσσες;
- με άλλα λόγια με ποιές έννοιες σκέφτονται;
- Τουλάχιστον σε κλασικά πειράματα σκέψης όπου οι ψυχολόγοι τους ζητούν να δείξουν ποια πράγματα μοιάζουν και τί ξεχωρίζει από τα υπόλοιπα;
- Π.χ. διαφορές αγγλόφωνων Αμερικανών και μανδαρινόφωνων Κινέζων →

Ποια δύο ανήκουν μαζί;

Δήλωση χρόνου

- Μελέτες που υποστηρίζουν ότι **χρόνος** στα ρήματα **επηρεάζει** το πώς **αντιλαμβανόμαστε** τα γεγονότα
- Γερμανικά: **δεν** δηλώνουν τη **διάρκεια/εξέλιξη** των γεγονότων αλλά τα εμφανίζουν ως ολοκληρωμένα
- Αγγλικά: **δίνουν έμφαση** στη **διάρκεια/εξέλιξη** (μέσα από συνεχή ενεστώτα, παρατατικό κλπ.)

- Ως εκ τούτου, Γερμανόφωνοι περιγράφουν γεγονότα μόνο αφότου ολοκληρωθούν και προσθέτουν το στόχο τους
- Αγγλόφωνοι περιγράφουν τα γεγονότα ως υπό εξέλιξη και αδιαφορούν για το στόχο τους.

Γλώσσα και νόηση

- Η γλώσσα καθορίζεται από τη νόηση;
- Αρκετά ρεύματα στην επιστήμη
- **Γνωσιακή γλωσσολογία**: οι τρόποι αντίληψης καθορίζουν τη γλώσσα.
- **Αναπτυξιακή ψυχολογία**: κυρίως θεωρία Πιαζέ: η γλώσσα εκπορεύεται από την προγλωσσική νοημοσύνη του βρέφους και συνιστά μέρος της συμβολικής σκέψης, δηλ. των αλλαγών στις αρχές του δεύτερου χρόνου της ζωής που επιτρέπουν μεταξύ άλλων χρήση γλωσσικών συμβόλων.

Γλώσσα και νόηση

- Η γλώσσα επηρεάζει τη νόηση και ειδικότερα τη σκέψη;
- Εάν ναι, δύο τρόποι επίδρασης:
 - αρνητικοί και θετικοί
 - **Θετικά:** π.χ. **γλώσσα επαυξάνει δυνατότητες μνήμης ή καθιστά δυνατές τις επιστημονικές έννοιες** (βλ. Βυγκότσκι 1962)
- Ωστόσο, πιθανώς και **αρνητικά:** Ειδικά στη φιλοσοφία η αντίληψη ότι **η γλώσσα συσκοτίζει/περιορίζει τη σκέψη**. Πέπλο της σκέψης (π.χ. Το ρεύμα του λογικού θετικισμού που θέλησε να καθαρίσει τη γλώσσα από άλογα στοιχεία της).

Γλώσσα και νόηση

- Ωστόσο, γόνιμη διατύπωση ερωτημάτων αλλά και δύσκολη
- Εξαρτάται από το πώς αντιλαμβανόμαστε τη γλώσσα και τη νόηση ανεξάρτητες ή ταυτόσημες;
- Επίδραση της μιας στην άλλη **μόνο αν είναι ανεξάρτητες**. Τα καθημερινά ουσιαστικά «γλώσσα» και «νους» μας **ενθαρρύνουν να τις δούμε ως ανεξάρτητες**.
- Ωστόσο, **ίσως διαπλέκονται εν μέρει** (πολύμορφα φαινόμενα)
- π.χ.
- **Νόηση** = Μνήμη; Αντίληψη; Συλλογισμοί;
- **Γλώσσα** = Αφηρημένο λεξιλόγιο, επιστημονικά κείμενα, γραπτός λόγος;)

Γλώσσα και νόηση (ερωτήματα)

- Πώς μεσολαβεί η γλώσσα στην αντίληψη, τη σκέψη και γενικότερα τις νοητικές διεργασίες;
- Ποιός ο γνωσιακός ρόλος της γλώσσας;
- Υπάρχει **μία μόνο πτυχή της σχέσης γλώσσας και νόησης** (η οποία άλλωστε αλληλένδετη με σχέση γλώσσας και νόησης με κοινωνία, σώμα, πολιτισμό κ.λπ.);

Μεταφορικές εκφράσεις για ρόλο της γλώσσας

- Από εντελώς **παθητικό** σε **ενεργητικό** ρόλο

Παθητικός:

- *όχημα, αγωγός, μανδύας, περιτύλιγμα, περίβλημα, δοχείο, ετικέτα*
- *χάρτης, έκφραση, αντίγραφο, αντικατοπτρισμός, σκιά*

Παθητικός μεν αλλά φωτίζει/φανερώνει σκέψη:

- *οθόνη, παράθυρο, κλειδί*
- *φάρος, προβολέας*
- *Φίλτρο, πλέγμα*

Μεταφορικές εκφράσεις για ρόλο της γλώσσας

Πιο ενεργητικός ρόλος με διάφορους τρόπους

- Φακός
- συνεκτικός ιστός ανάμεσα σε σκέψεις, καμβάς
- μέσο, τρόπος, κώδικας
- καλούπι, εκμαγείο, ζουρλομανδύας, κορσές, οδηγός, τύραννος, φυλακή
- όργανο, εργαλείο, εργαλειοθήκη, ψαλίδι
- κανάλι, αυλάκι, πρόγραμμα
- γεννήτρια, επαυξητής, παρακινητής, καταλύτης
- άγκυρα, θεμέλιο
- Ικρίωμα/σκαλωσιά, δεκανίκι, γερανός, προσάρτημα
- εμπόδιο, πέπλο, παραπέτασμα

Ιστορική αναδρομή

- ΓΝΩΣΙΑΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΣΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗ
- Αντιπαρατίθενται δύο θέσεις
- Η γλώσσα όργανο επικοινωνίας: Μεταφέρει απλώς προϋπάρχουσες σκέψεις αν και **δεν αποκλείεται να τις διευκολύνει.**
- Η γλώσσα όργανο σκέψης και όχι μόνο επικοινωνίας: **Δεν διευκολύνει απλώς τη σκέψη** αλλά τη **σηματοποιεί ή την καθιστά δυνατή**, ακόμη κι αν δεν εμπλέκεται διόλου σε ορισμένες μορφές σκέψης.

Φιλοσοφία (γλώσσα)

- Φιλοσοφία: και οι δύο οπτικές της γλώσσας με μακρά παράδοση
- Η γλώσσα ως όργανο επικοινωνίας (Επικοινωνιακή θεώρηση γλώσσας)
- Χαρακτηριστικά δείγματα
- Αριστοτέλης στην ελληνική αρχαιότητα και επίγονοι στη μεσαιωνική φιλοσοφία.
- Αγγλοσαξονικός εμπειρισμός, αρχικά με το έργο του Locke το 17ο αιώνα
- Δεύτερο μισό του 20^ο αιώνα, φιλοσοφία του νου κυρίως στη γνωσιακή επιστήμη (η υπολογιστική αναπαραστασιακή θεωρία του νου).

Φιλοσοφία (γλώσσα)

- Αριστοτέλης στο έργο *Περί ερμηνείας*
- Οι **λέξεις** σύμβολα της ψυχής ή της σκέψης
- Οι **έννοιες** με βάση τις οποίες σκεφτόμαστε
προϋπάρχουν των λέξεων που τις αναπαριστούν
- Μεσαιωνική φιλοσοφία. Στα χνάρια του Αριστοτέλη (π.χ. Θωμάς ο Ακινάτης, Θωμάς της Ερφούρτης)

Φιλοσοφία (γλώσσα)

- Αγγλοσαξονικός εμπειρισμός
- φιλοσοφικό ρεύμα αρχικά στην Αγγλία το 17ο αιώνα:
- η **σκέψη** (μεταξύ άλλων η γνώση):
 1. **πάντα προϊόν της εμπειρίας** και μόνο
 2. ειδικότερα όσων **προσλαμβάνουμε με τις αισθήσεις**
- Ο νους του βρέφους αρχικά
 1. tabula rasa, δηλ. άγραφος πίνακας
 2. Ενάντια στο δόγμα των έμφυτων ιδεών
- Κυριότερα ονόματα: αρχικά Λοκ, αργότερα Χιούμ, Μπέρκλεϋ...

Η σκέψη και η γλώσσα στο έργο του Λοκ

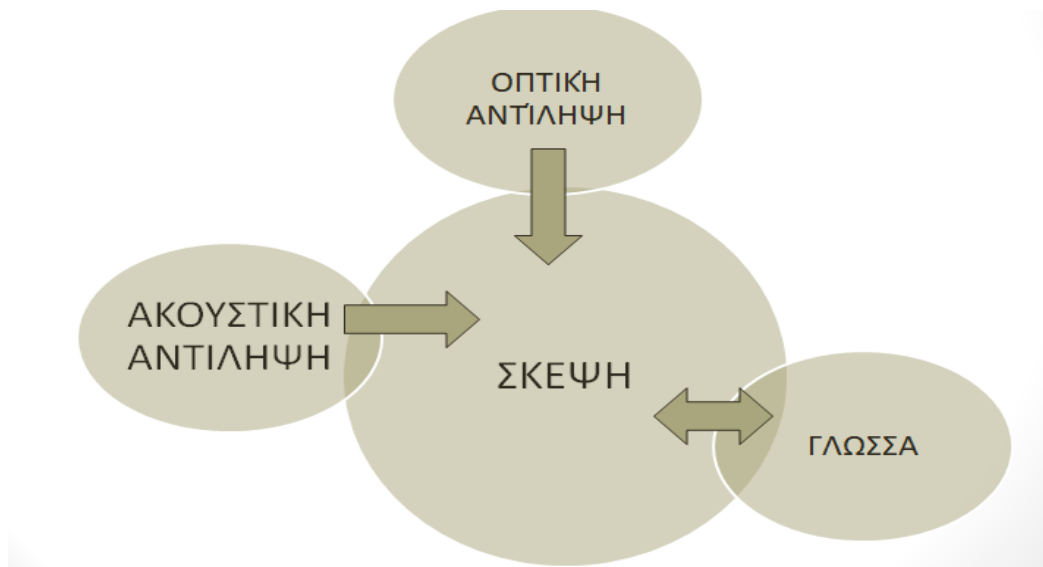
- Η γλώσσα **αγωγός ήδη διαμορφωμένων σκέψεων** [παρότι και ίχνη αναγνώρισης της σημασίας της στη διαμόρφωση/στήριξη της σκέψης όπως θα δούμε]
- Η σκέψη **πληρέστερη και πιο αντικειμενική** από τη γλώσσα, ειδικότερα από εκδήλωσή της στην ομιλία.
- **Η σκέψη συρρικνώνεται κατά τη σχηματοποίησή της στη γλώσσα**, έτσι ώστε το νόημα να συνάγεται από πενιχρά του ίχνη στις λέξεις. Κάποια μόνο ίχνη σκέψης διαπερνούν στην ομιλία.
- **Η σκέψη είναι πιο πιστή στην πραγματικότητα**, γιατί βασίζεται στην αντίληψη του κόσμου μέσω των αισθήσεων.

Η γλώσσα ως όργανο επικοινωνίας μόνο

- κυριαρχεί πάλι μετά τη δεκαετία του '50 στη γνωσιακή επιστήμη
- και ρεύματα της φιλοσοφίας του νου
- Υπολογιστική αναπαραστασιακή θεωρία του νου του Fodor (1975, 1983)

Υπολογιστική αναπαραστασιακή θεωρία του νου

- Ο νους στην υπολογιστική αναπαραστασιακή θεωρία Fodor (1975, 1983)
- Ο κεντρικός πυρήνας της σκέψης και τα περιφερειακά υποσυστήματα

Υπολογιστική αναπαραστασιακή θεωρία του νου

- Νους = κεντρικός πυρήνας σκέψης & περιφερειακά υποσυστήματα που την τροφοδοτούν με πληροφορίες από περιβάλλον
- Η γλώσσα ένα από αυτά τα υποσυστήματα:
 1. κώδικας **μετάφρασης της έμφυτης σκέψης σε λόγια**
 2. και **μεταφοράς της από τον ένα νου στον άλλον**

ΕΠΙΠΛΕΟΝ

- Η σκέψη οικουμενική ή καθολική γιατί
 1. βασίζεται σε έμφυτες έννοιες
 2. που προϋπάρχουν της γλώσσα

Η γλώσσα ως όργανο σκέψης

- Σκέψη και ομιλία ταυτίζονται (γενικότερα στην **αρχαιοελληνική έννοια του λόγου**):

«ό,τι αποκαλείται σκέψη είναι ο σιωπηρός διάλογος της ψυχής με τον εαυτό της».

- [Θυμίζει, ιδέες του ψυχολόγου Vygotsky στον 20^ο αιώνα για τον «ενδιάθετο λόγο», δηλ. τη σιωπηλή σκέψη που βασίζεται σε ένα μονόλογο προς τον εαυτό]
- Αναγέννηση, γένεση επιστήμης και σύντομα Κεντροευρωπαϊκός Διαφωτισμός 17ου-18ου αιώνα
- Διάφορες εξελίξεις κοινωνικοπολιτικές συγκλίνουν στις αρχές της Αναγέννησης στο να **αναγνωριστεί ξανά η σημασία της γλώσσας για τη σκέψη** (κατεξοχήν παράδειγμα το έργο του Francis Bacon στη νεογέννητη τότε επιστήμη).

Όμως ..

- Διάφορες εξελίξεις, κυρίως όμως η ανάπτυξη της επιστημονικής σκέψης:
- Αφαιρετικότητα επιστημονικών εννοιών αντικρούει ακραίο εμπειρισμό
- Ο κόσμος διαφέρει από αυτό που βλέπουμε και ακούμε
- Επιστήμη = αποστασιοποίηση από το απτό
- **Ανάπτυξη επιστήμης υποδεικνύει έμμεσα τα αδιέξοδα αγγλοσαξονικού εμπειρισμού**, που επιμένει ότι η σκέψη θεμελιώνεται πάντα στην αντίληψη.
- Η φιλοσοφία της εποχής μια απόπειρα να κατανοηθεί **πώς γεννιέται η επιστημονική σκέψη** (μια φιλοσοφία της επιστήμης με σύγχρονους όρους, ειδικότερα της φυσικής και των μαθηματικών)

Παράδειγμα

- Κατεξοχήν παράδειγμα, αποστασιοποίησης από το απτό:
- **Οι γνώσεις για την αστρονομία** (γενικότερα για φυσικό κόσμο, τον οποίο εν μέρει βλέπουμε).

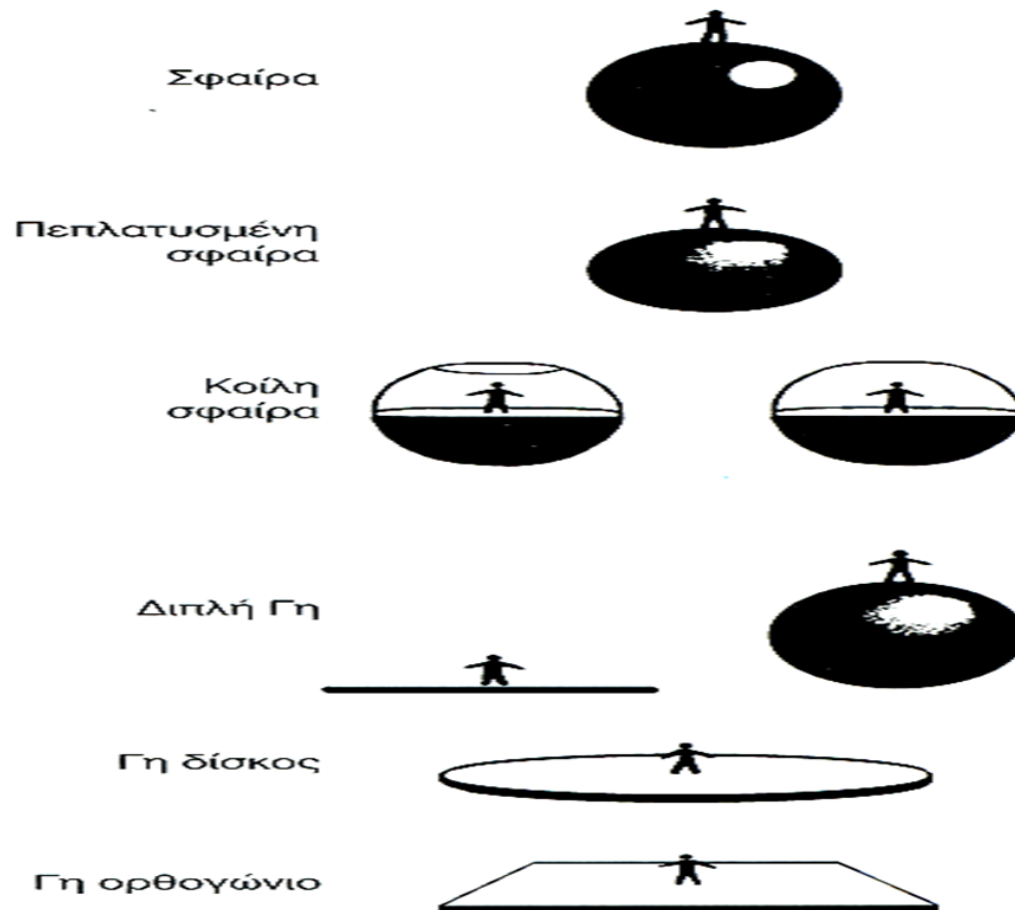
Επανάσταση στην κατανόηση του κόσμου

- Ιδέες Γαλιλαίου το 17ο αιώνα:
 1. Η γη δε είναι επίπεδη αλλά σφαίρα,
 2. ούτε επίσης το κέντρο του κόσμου

Αστρονομία

- Γνώσεις αστρονομίας:
πώς αποκτώνται μέσω της διδασκαλίας
- πόσο δυσκολεύονται τα παιδιά στο δημοτικό **να αποδεχτούν επιστημονική γνώση** για τα ουράνια σώματα που διδάσκεται επειδή **αντιφάσκει** με ό,τι **βλέπουν**.
- Η αποδοχή ότι η γη είναι σφαίρα έρχεται μόνο σταδιακά και μέσα από αντιφάσεις, όπου τα παιδιά αρχίζουν πιστεύοντας ότι είναι επίπεδη και ορθογώνια και περνάνε από φάσεις που δείχνει η εικόνα που ακολουθεί:

- Γνώσεις αστρονομίας:
Πώς αποκτώνται μέσω της διδασκαλίας στο σχολείο;
(σταδιακές αλλαγές της σκέψης τους, από τη γη ως επίπεδο
ορθογώνιο προς τη γη ως σφαίρα)

Γλώσσα και αφηρημένες έννοιες

- Ανάπτυξη της επιστήμης καθιστά όλο και πιο εμφανές ότι:
 1. οι έννοιες με τις οποίες σκεφτόμαστε
 2. **δεν εκπορεύονται άμεσα από όσα παρατηρούμε**, ακόμη κι αν εκκινούν από την παρατήρηση.

Παράδειγμα

- Η έννοια της βαρύτητας, μια **πολύ αφηρημένη ιδέα** που ξεκίνησε από παρατήρηση συμβάντων όπως το πέσιμο φρούτων από δέντρα αλλά **αποστασιοποιήθηκε** καθοριστικά από αυτά).

Γιατί;

- δεν προκύπτουν εύκολα τουλάχιστον από παρατήρηση

Γλώσσα και αφηρημένες έννοιες

- Ανάδυση νέων αφηρημένων τρόπων κατανόησης της εμπειρίας θέτει ζητήματα έκφρασής τους
- και γενικότερα δοκιμάζει την αντοχή των γλωσσών για τη νέα αφηρημένη αυτή σκέψη (βλ. Halliday & Martin 1994, Η γλώσσα της επιστήμης)
- Υπάρχουσες γλώσσες (ακόμη και η λατινική, η γλώσσα της φιλοσοφίας μέχρι τότε που έχει συνεπώς λόγιες χρήσεις) **αποδεικνύονται ανεπαρκείς** για κωδικοποίηση επιστημονικής σκέψης.
- **Ανάγκη για νέες αφηρημένες λέξεις** (π.χ. βαρύτητα)
- και **νέους τρόπους έκφρασης** γενικότερα όπως και δημιουργίας εννοιών (π.χ. μαθηματικοποίηση).

Γλώσσα και αφηρημένες έννοιες

- Συναίσθηση της σημασίας που έχει για εξέλιξη επιστημονικής σκέψης **ο συμβολισμός των εννοιών της**, δηλ. **προφορικής κωδικοποίησής τους μέσω νέων λέξεων και εκφράσεων** αλλά και γραπτής.
- Επομένως, **κρίσιμα τα σύμβολα και τα κείμενα** μέσω των οποίων καταγράφουμε επιστημονικές ιδέες.
- Βλ. π.χ. ιδέες φιλοσοφίας για ανάπτυξη των μαθηματικών και την εξάρτησή της από τους **κατάλληλους τρόπους καταγραφής των εννοιών τους** (βλ. π.χ. φιλόσοφο Leibnitz για τη σημασία μαθηματικών συμβόλων).
- Βλ. ακόμη και στον 20 αιώνα π.χ. το φυσικό Bohm 1979: η **σύγχρονη φυσική δεν μπορεί να προχωρήσει χωρίς την γλώσσα** που να την υποστηρίζει κατάλληλα και που μπορεί να αναδείξει τη δυναμικότητα του σύμπαν

Αίτημα για οικουμενική γλώσσα

- Συνειδητοποίηση ότι οι γλώσσες ανεπαρκείς για επιστήμη επιφέρει **αίτημα για κατασκευή μιας οικουμενικής λογικής γλώσσας** που μπορεί να ανυψώσει τις δυνατότητες της σκέψης. (βλ. Έκο στο βιβλίο Η αναζήτηση της τέλει γλώσσας).
- Αίτημα ενισχύεται από εξαφάνιση μιας κοινής γλώσσας στην Ευρώπη, δηλ. της λατινικής, όταν οι καθομιλούμενες γλώσσες (κυρίως η γαλλική) **καθίστανται γλώσσες, φιλοσοφίας, κράτους αλλά και καθημερινής συνεννόησης.**
- Η **ασάφεια** της καθημερινής γλώσσας (η πολυσημία των λέξεων για παράδειγμα) αποδεικνύεται **ακατάλληλη** για **επιστήμη** που απαιτεί αυστηρούς και μονοσήμαντους ορισμούς (Παραβλέπεται όμως ότι η ασάφεια πολύ βολική στην καθημερινή επικοινωνία, γιατί επιτρέπει αναγκαία αλλαγή των γλωσσών και δημιουργία πλούτου νοημάτων)

- Αποκορύφωμα αυτών των προβληματισμών κυρίως στη γαλλόφωνη διανόηση 17^{ου} - 18^{ου} αιώνα στο ρεύμα που συχνά αποκαλείται **ορθολογισμός**

«Η γλώσσα είναι η μόνη σαφής ένδειξη ότι υπάρχει σκέψη».

- Η λογική σκέψη ξεχωρίζει τον άνθρωπο από τα ζώα. Και η γλώσσα αντανακλά τη λογική σκέψη. (Συνέχεια μεσαιωνικής φιλοσοφίας εδώ).
- **Ορθολογισμός**: Η γνώση και η γλώσσα εκπορεύονται από τη λογική (**παρότι παραγκωνίζει συχνά σημασία γλώσσας δίνοντας προτεραιότητα στη σκέψη χωρίς γλώσσα.**)

Μεταγενέστερα στο Διαφωτισμό

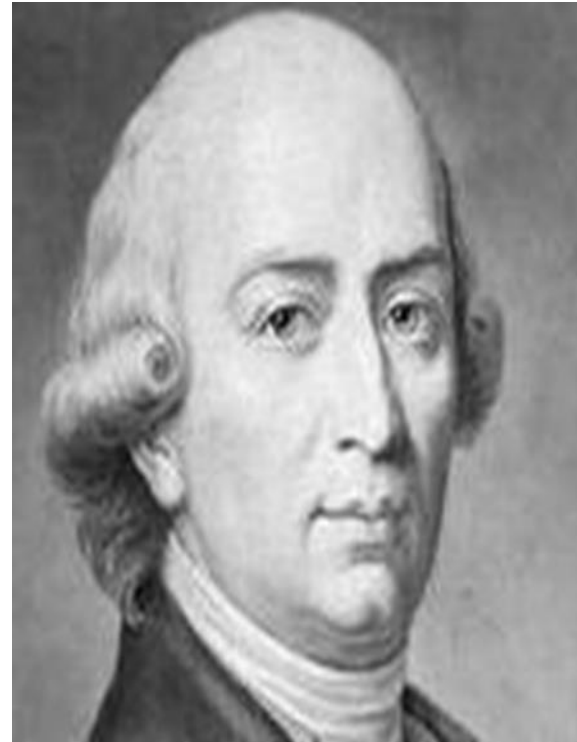
- Φιλόσοφοι όπως οι Rousseau, Diderot και Condillac, ενδιαφέρονται για ιστορία και γένεση σκέψης. Μιλούν για κοινωνιογένεση σκέψης, δηλαδή **οικοδόμησή της μέσω της κοινωνίας εμπλέκοντας συνεπώς και τη γλώσσα**.
Ενδιαφέρονται ωστόσο εξίσου για ιστορική εξέλιξη γλώσσας.
Απορρίπτουν την ιδέα ότι η νοημοσύνη είναι έμφυτη.
- **Η λογική δεν προηγείται της γλώσσας** όπως στον Καρτέσιο, αλλά είναι το **αποτέλεσμα της γλώσσας** και ευρύτερα της **κοινωνίας** και του **πολιτισμού**. Οι «ανώτερες» νοητικές λειτουργίες εκπορεύονται από την κοινωνική ανταλλαγή ιδεών και τη δημιουργία πολιτισμού.

Μεταγενέστερα στο Διαφωτισμό

- Τόσο ο Καρτέσιος στον πρώιμο Διαφωτισμό όσο και ο Κοντιγκιάκ και άλλοι αργότερα έβλεπαν τη γλώσσα ως το **χαρακτηριστικό του ανθρώπου που τον ξεχωρίζει από τα ζώα.**
- Στα ζώα οι νοητικές διεργασίες (αντίληψη, συνείδηση, προσοχή, ανάκληση και φαντασία) **δεν ελέγχονται** όπως στον άνθρωπο και δεν είναι αφηρημένες. Αποκαλούνται συνεπώς «**κατώτερες**». Στον άνθρωπο πρόσθετες «**ανώτερες**» νοητικές λειτουργίες οφείλονται κυρίως στη χρήση σημείων (ή συμβόλων). Π.χ. Μια έννοια-λέξη μπορεί να ανακληθεί όποτε θέλουμε, να συνδυαστεί με άλλες, να υποστεί αναστοχασμό κ.λπ.
- Διαφωνία όμως ως προς το εάν
 1. Γλώσσα εκφράζει απλώς ή καθιστά δυνατή τη σκέψη;
 2. Σκέψη και γλώσσα οικοδομούνται κοινωνικά ή έμφυτες;

Γερμανικός ρομαντισμός

- Η γλώσσα αλληλένδετη με κοσμοαντίληψη κάθε λαού.
- Ο τρόπος σκέψης ενός λαού αλληλένδετος με τη γλώσσα του.
- Πολιτικές ρίζες ρεύματος:
- Αντίδραση στην ιδέα μιας οικουμενικής γλώσσας
- και στην απόπειρα της Γαλλίας να κατακτήσει τον κόσμο και να επιβάλλει τη γλώσσα της

Herder καταλυτική μορφή:
*Δοκίμιο για την προέλευση
της γλώσσας, 1772*

Ιδεαλισμός Καντ:

- Τα ερεθίσματα που προσλαμβάνουμε σχηματοποιούνται με βάση προδεδομένες (έμφυτες ίσως) έννοιες όπως ο χώρος, ο χρόνος και η αιτία.
- Η κατανόηση του κόσμου **δεν συνιστά αντανάκλασή του στο νου**, αλλά **ερμηνεία ή ανάπλαση** που καθοδηγείται από τις προδεδομένες (a priori) αυτές έννοιες κατηγορίες.
- Αυτά τα κοινά σε όλα τα ανθρώπινα όντα a priori διασφαλίζουν αντικειμενικότητα ερμηνείας/σκέψης, δηλαδή ίδιας σε όλους.

***Ευχαριστώ πολύ
για την προσοχή σας!!!***

